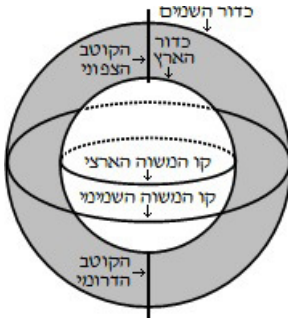

את הנצרך כדי להצין סוגיא זו בשלימותה^[רעט]. [ע"פ רוב, אין הציורים לפי קנה המדה הנכון, כי הגדלו את החמה והלצנה כדי להצליח].

הארץ היא כדורית, והשמים מקיפים אותה מכל נדדיה. מחמת זה, חכמי התכונה מדמים את השמים כאילו הם כדור שצאמצעו מוצב כדור הארץ^[רפ], כזה^[רפא]:

המסתכל מהארץ כלפי השמים רואה שהחמה, הלצנה וכל הכוכבים מקיפים את כדור הארץ ממזרח למערב פעם אחת בכל יום. הרמב"ם (שם) מסביר היקף זה ע"י דגם של גלגלים המקיפים את כדור הארץ, כזה^[רפג]:

(אסטריכער) להרחבה בחכמת התכונה.

[רפ] אפשר לדמות את כל הנראה בשמים כאילו הוא נמצא במקום מסוים על רקע כדור השמים, אף שבאמת יש מהם קרובים לנו ומהם רחוקים מאתנו. [הביטוי "קרובים לנו" הוא רק באופן יחסי, שכן לפי מה שמקובל היום, הכוכב הקרוב ביותר לכדור הארץ (מכוכבי השבת) נמצא במרחק של כ-41 טריליון (41,000 מיליארד) ק"מ מהארץ].

[רפא] קו המשוה הארצי הוא קו דמיוני החוצה את כדור הארץ לחלק צפוני וחלק דרומי. הקוטב הצפוני הוא המקום הכי צפוני על כדור הארץ, והקוטב הדרומי הוא המקום הכי דרומי על כדור הארץ.

וכמו שיש קטבים וקו משוה לכדור הארץ, כך יש לכדור השמים. קו המשוה השמימי הוא קו דמיוני על כדור השמים מעל קו המשוה הארצי, והוא חוצה את כדור השמים לחלק צפוני וחלק דרומי. הקוטב הצפוני השמימי נמצא מעל הקוטב הצפוני הארצי, והקוטב הדרומי השמימי נמצא מעל הקוטב הדרומי הארצי.

[רפב] הרמב"ם הזכיר גלגלים נוספים. בציור כאן הבאנו רק את הגלגלים הנוגעים לסוגיתנו.

לחצב עליהם את הדבר, (ולא עשו דבר נוסף, דהיינו לשם אותם צחצר גדולה הממוצרת לחצרות הרצה כדי לחצב עליהם את הדבר), ועל כרחק בית יזק חנן.

והגמ' דוחה "דלמא תרמי הוו עבדי צהו", דשמא עשו צהם שני דברים כדי לחצבם, עשו להם סעודות גדולות, וגם צחצרו להם דירה נאה כעיוקא שיש צה חצרות הרצה, והיו יוצאים מחצר לחצר הממוצרת לה וצית יעזוק חנן.

מתני'

הקדמה לחכמת התכונה

כדי ללמוד את סוגית צדיקת העדים בשלימותה, צריכים להצין קצת ממחמת התכונה, כמו שכתב החתם סופר (דרשות ח"א, דרוש לח' טצח דף ק: וז"ל: כי אי אפשר להגיע לקבל עדות החדש מצלי שנדע כל דקדוקי הילוך החמה והלצנה ומסלוליהם וכו'). ואין שום זכר מכל הג"ל צחורה, ואין לנו שום ספר מחוצר על זה^[רע], והאומות יש להם בכל אלו חכמים וחיבורים רבים, ועל כרחנו (צריכים) ללמוד מספריהם כל אלו, וה' אמר (יהושע א:ח) "וְהָיְתָה צוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה", ואמרו חז"ל (אבות פ"ה מ"ב) מינה לא תזוע וכו', וא"כ מאין נדע כל הנצרך לתורה וכו'. אצל דע והאמן, כי אם הוא (-הספר תורה) זרתיים אורכו וזרתיים רוחו, ארפה [היא] מארץ מדה ורחצה מני ים (איז יא:ט), ואין לך כל חכמה בעולם וכו' שלא נרמז צמלותיה וצחיותיה. וצלי ספק כי צפסוק (שמות י"ב) "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֵס", רמז כל חכמת קידוש החדש יותר ממה שהעתיק הרמב"ם מספריהם, והיודע לשמש צפסוק הזה ימצא הכל מפורש^[רעא] (ע' צרייתא דסוד העיצור הלכה ט'), עכ"ל.

ונצאר את עניני חכמת התכונה ע"פ דרכו של הרמב"ם (פ"ג מהלכות יסודי התורה), אף כשאין הסברו מתאים עם המקובל כיום צין חכמי התכונה. ואין מטרתנו צהקדמה זו ללמד חכמת התכונה, אלא רק לצאר

[רעז] וצ"ב, דהלא כבר חיבר הרמב"ם את הלכות קידוש החדש שמבאר כל זה. ואולי כוונתו שאין בידינו ספר שיש לו מסורה מסיני בענין זה, כמו שכתב הרמב"ם (פ"ז הכ"ד) וז"ל: וטעם כל אלו החשבונות וכו' והראיה על כל דבר ודבר היא חכמת התקופות והגימטריות שחברו בה חכמי יון ספרים הרבה, והם הנמצאים עכשיו ביד החכמים. אבל הספרים שחברו חכמי ישראל שהיו בימי הנביאים מבני יששכר לא הגיעו אלינו. ומאחר שכל אלו הדברים בראיות ברורות הם, שאין בהם דופי ואי אפשר לאדם להרהר אחריהם, אין חוששין למחבר - בין שחיברו אותם נביאים בין שחיברו אותם גוים, שכל דבר שנתגלה טעמו ונודעה אמיתתו בראיות שאין בהם דופי אין סומכין על זה האיש שאמרו או שלמדו, אלא על הראיה שנתגלה והטעם שנודע, עכ"ל. וע' מה שכתב בשו"ת התשב"ץ (ח"א סימן ק"ד, החל מ"סוף דבר"), דאולי חכמתם באה מספרינו.

[רעח] ואמנם בבירייתא דסוד העיצור (הלכה ט') איתא: "וְיֵאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן וְגו'. לְאמֹר. הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֵס רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ" וגו' (שמות י"ב-א), באותו שעה מסר לו הקב"ה למשה רבינו חוקות חשבון הירח ומסורות דקדוקי משפטיו וכו'.

[רעט] ראה קונטרס מרחבי רקיע (הוצאת עוז והדר) ובספר שבילי רקיע

הלבנה מקפת את כדור הארץ ממערב למזרח פעם אחת במשך החדש. זאת מלבד הקפתה בכל יום ע"י גלגל החוזר. [במשך כל החדש, היא נמצאת יותר קרובה אל הארץ מהחמה, שגלגלה מוצב יותר קרוב לכדור הארץ מגלגל החמה]. וכשהיא נמצאת בין החמה לכדור הארץ אין לנו רואים אותה כלל, מכיון שההד הפונה אל הארץ^[רפז] אינו פונה כלל אל החמה ואינו מקבל אור ממנה. מלבד זה נקרא "המולד האסטרונומי"^[רפז]. שעות מועטות אחר המולד הנ"ל, הלבנה כבר זזה מעט לכיוון מזרח ואינה נמצאת ממש בין החמה לארץ. ואז מקצת מהחצי הפונה אל הארץ פונה גם אל החמה, והוא מואר. אבל עדיין אי אפשר לראותו מכיון שהחלק המואר הוא דק עד מאד, והוא אינו נראה לעיני האדם מפני המרחק הרב שיש בינינו ללבנה. וכשהלבנה החדשה מתרחקת מהחמה עוד^[רפז] לכיוון מזרח, רואים אותה כלורת חרמש (-מגל) דק, כזה^[רפז]:

הלבנה והילוכה

החמה והלבנה הן שני כדורים, החמה היא כדור ענק שיש לו אור עצמי, ואילו הלבנה היא כדור קטן יותר שאין לו אור עצמי, ואת כל אורה היא מקבלת מהחמה^[רפז]. ולעולם חצי כדור הלבנה פונה אל החמה ומקבל אור ממנה, וחציו השני חשוך. אבל העומד על הארץ אינו רואה תמיד את כל החצי המואר, אלא לפעמים רואה רק מקצת ממנו, ולפעמים הרבה ממנו, ולפעמים את כולו. והדבר תלוי בצורה יום בחדש או עומדים, וכמו שיתבאר.

על תהלים (קד: יט ד"ה שמש). וכתב הכתנות אור (מבעל הפנים מאירות, פרשת בראשית ד"ה פרק מי שהחשיך) שזהו פירוש הגמ' בשבת (דף קנז), דהלבנה "אכיל דלא דיליה ושתי דלא דיליה". כלומר, שהיא מקבלת את אורה מהחמה.

[רפז] יש להוסיף, שאף שלבנה יש שני חצאים, החצי שפונה אל הארץ פונה אליה תמיד, והחצי השני פונה תמיד לכיוון נגדי. ומעולם לא ראו את צדה השני של הלבנה, עד שצלמו אותה ע"י לוויין בשנת ה'תש"כ.

[רפח] לפי הרמב"ם (פ"ו ה"א) ובעל המאור (הנ"ל) זהו הנקרא סתם בשם "מולד". ויש שיטות אחרות מה נקרא "מולד" סתם, ע' מגיד הרקיע (ח"ב פ"ד).

כאן אנו עוסקים במולד האסטרונומי האמיתי, וזהו המולד שבו משתמשים ברוב סוגיות קידוש החדש. אבל הלוח אשר בו אנו משתמשים היום מבוסס על המולד האסטרונומי הממוצע, וזהו המולד שמכריזים בבתי הכנסת בברכת החדש. וזמנו של המולד האסטרונומי הממוצע מבואר לקמן (דף כה), שבין המולד בחדש אחד למולד בחדש שלאחריו יש כ"ט ימים י"ב שעות ותשצ"ג חלקים. (יש 1080 חלקים בשעה, ובכל חלק יש שלש שניות ושליש, ע' רמב"ם פ"ו ה"ב). והמולד האסטרונומי האמיתי יכול להיות עד 14 שעות קודם או לאחר המולד האסטרונומי הממוצע.

[רפט] נחלקו הראשונים כמה זמן לאחר המולד האסטרונומי כבר אפשר לראות את הלבנה. רש"י (דף כ: ד"ה נולד קודם חצות) כתב, דלאחר שש שעות אפשר לראותה בא"י (אבל אינו כן בכל חדש). וע' בדברינו לעיל (שם בגמ' ד"ה נולד קודם חצות בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה, הא') שהרחבנו בזה. דעת הרמב"ם (פ"ו ה"ג ה"ד) שרק כ-18 שעות לאחר חידושה אפשר לראותה (במצבים נדירים). וע"ע במגיד הרקיע (ח"ג פ"א ה"ג) שהאריך בזה והביא עוד שיטות.

[רצ] מכיון שלעיני הצופה בא"י החמה נמצאת בצד הדרומי של השמים, ממילא כשהלבנה נמצאת למזרחה של החמה - היא נמצאת לצד שמאל של

[רפג] רוב רובם של הכוכבים נקראים "כוכבי שבת" בגלל שלפי ראיית עינינו אינם משנים את מקומם ביחס לשאר הכוכבים. ויש גם שבעה כוכבי הלכת הנעים בין כוכבי השבת, ואכמ"ל.

[רפד] ליתר דיוק, 23 שעות, 56 דקות ו-4 שניות. אלא שמכיון שבכל יום החמה (מחמת הילוכה השנתי) מתקדמת מעט לכיוון מזרח, לכן הגלגל החוזר צריך להמשיך ולהסתובב עוד מעט כדי שהחמה תגיע לאותו המקום בו היתה ביום הקודם. והמשך הסיבוב הזה של גלגל החוזר לוקח עוד כ-4 דקות, והיינו סך הכל 24 שעות. וע' מרחבי רקיע (סימן ז).

[רפה] כיום מקובל שכדור הארץ מסתובב על צירו פעם אחת במשך היממה, ושזה הוא הגורם לזריחתו ושקיעתו של כל הנראה בשמים. ואילו מדברי חז"ל והראשונים נראה שהארץ עומדת במקומה, וכל הנראה בשמים מקיף את כדור הארץ פעם אחת במשך היממה. [וראה מש"כ בזה בהקדמה לספר חזון שמים (מהדורת תשנ"ד, עמודים ח-ט, ויעו"ש שש"פ תורת היחסות אפשר לומר את שני האפשרויות במדה שוה)]. אנו הסברנו את הכל כפי המשמעות הפשוטה של דברי חז"ל. ומלבד זאת, תיאורם של הראשונים מתאים עם הנראה לעיני האדם המתבונן בשמים, שאינו מרגיש שהארץ מסתובבת, אלא רואה שכל הנראה בשמים מקיף את הארץ. ובאמת, לקביעת החדש אין נפ"מ מהו הילוכן האמיתי של החמה והלבנה, אלא מה שקובע הוא, כיצד הילוכן נראה לנו - הרואים מן הארץ. וכתב הרמב"ם במורה נבוכים (הוצאת מוה"ק, ח"ב פכ"ד), וז"ל: אין מטרתו (של בעל התכונה, האסטרונם) להודיענו צורת מציאות הגלגלים היאך היא, אלא מטרתו להניח תכונה (דגם) שבה אפשר שיהיו התנועות סבוביות ואחידות ותואמות את הנישג לעיני, יהיה הדבר כך או לא יהיה.

[רפו] כך מבואר בהרבה מקומות: בזוהר (בראשית דף קלה: ודף רמט: ובמדבר דף קפא:), בתוס' ר"ד (דף כג: ד"ה עושה שלום), בבעל המאור (דף ה). מדפי הרי"ף ד"ה כי סליק, הא', ביסוד עולם (מאמר ג' פרק י"א ד"ה ודע כי עור), בפירוש המיוחס להרמב"ם (דף כ: ד"ה אמר ליה אבוה), באבן עזרא (שמות כג: כא ד"ה כי לא) וברד"ק

מדברי הגמ' בגיטין (דף י:) לענין חתימה בשטר, שהרגילות היא להקדים את הגדול מפני כבודו. ובגמ' שם, "גדול" היינו גדול בשנים. אך הברכה אברהם בסנהדרין (שם ד"ה ומשיירין) כתב, דמסתבר דכוונת המשנה בסוגיין היא שיש להקדים את הגדול בחכמה, ואם הם שקולים יתכן שיש להקדים את הגדול בשנים. [עוד אפשר לומר, שהכוונה היא למי שהוא מיוחס יותר, וכעין שכתב המלאכת שלמה (קידושין פ"ב מ"ג ד"ה בת או שפחה מגודלת, ע"פ הגמ' שם מט.) דהא דתנן "שפחה מגודלת" היינו שהיא גדולה ביחוס שלה].

ואומרין לו, אמור כיצד ראית את הלבנה וכו'. הפשטות בדברי המשנה היא שאין זו שאלה בפני עצמה, אלא הקדמה לשאלות שהמשנה מפרטת בהמשך. דהיינו, שב"ד שואלים "כיצד ראית את הלבנה - לפני החמה או לאחר החמה" וכו'.

אכן ההון עשיר (ד"ה היה) כתב שזו שאלה בפני עצמה, וז"ל: והכי פירושה דמתניתין, כיצד ראית את הלבנה - בריקע או (השתקפותה) במים וכיוצא, עכ"ל. ולפי פירושו, נחא טפי מה דאיתא בגמ' לעיל (דף כב:) "אמרו לו אמור כיצד ראית את הלבנה, אמר להם עולה הייתי במעלה אדומים, וראיתיו שהוא רבוב בין ב' סלעים" וכו', דעל שאלתם "כיצד ראית את הלבנה", השיב "עולה הייתי" וכו'.

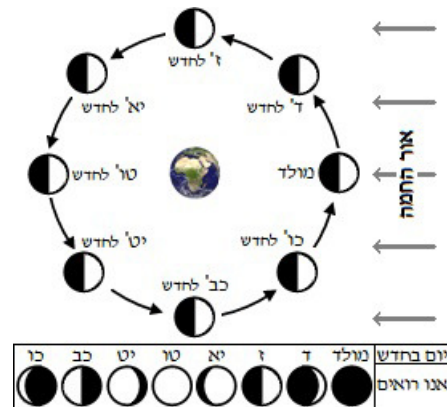
אם צריך בעדי החדש דרישה וחקירה מן התורה

ואומרין לו אמור כיצד וכו'. כתב הרמב"ם (פ"ג ה"ג), וז"ל: משקלקלו המינים והיו שוכרין אנשים להעיד שראו והם לא ראו, התקינו שלא יקצלו ב"ד עדות החדש אלא מעדים שמכירין ב"ד אותן שהם כשרים, ושהיו דורשין וחוקרים^[1] צעדות, עכ"ל. משמע מהרמב"ם דאין חיוז מן התורה לדרוש ולחקור את עדי החדש, ורק משקלקלו המינים תיקנו כן. והקשה הלחם משנה (ד"ה ושהיו דורשין), הרי מן התורה עדי החדש נריכים דרישה וחקירה כשאר עדיות, וכמו שכתב הרמב"ם (פ"א ה"ו) צעמנו, וז"ל: מלאת עשה מן התורה על ב"ד שיחשבו וידעו אם יראה הירח וכו', ושידרשו את העדים וכו', עכ"ל. והניח בקושיא.

ותירץ צשו"ת צית הלוי (ח"ג סימן ו' סעיף א' אות ד' ד"ה ואגב), וז"ל: נראה מוכרח וכו' דכוונת הרמב"ם (שתיקנו דרישה וחקירה רק אחר קלקול המינים) הוא על שארי חקירות שהיו מרצים עליהם, כמו "כמה היה גובה" ו"לאין היה נוטה" (אלא עיקר עדות החדש נריכה דרישה וחקירה מן התורה כשאר עדיות), עכ"ל.

והטעם שרואים רק חלק קטן מחלקה המואר הוא, דעדיין רוב הצד המואר פונה לכיוון הנגדי של כדור הארץ, ורק חלק קטן פונה אל החמה וגם אלינו. צמצם זה, החלק הדק שהוא מואר נקרא ה"צד המואר", והחלק החשוך נקרא ה"פגימה" (מלשון חסרון), והקצה העליון והתחתון של הצד המואר נקראים "ראשי הפגימה"^[2].

צמצם החדש, כל עוד הלכנה מתרחקת מהחמה לכיוון מזרח בסובבה את הארץ, אפשר לראות יותר ויותר מעיגול הלכנה, עד שבאמצע החדש היא עומדת בצד אחד והחמה עומדת בצד שני, והארץ ציניה. צמצם זה, כל הצד הפונה אל הארץ פונה גם אל החמה, ואנו רואים את הלכנה כעיגול שלם. אח"כ, הלכנה ממשיכה בהקפתה את כדור הארץ ומתקרבת עוד פעם אל החמה. וככל שהיא מתקרבת לחמה אנו רואים פחות ופחות מהצד המואר שלה. ומהלך זה נמשך עד שהלכנה חוזרת ועומדת צממוך לחמה (-המולד האסטרונומי) ואין אנו רואים אותה כלל.

זוג שבא ראשון בודקין אותו ראשון. כתב השפתי חכמים (ד"ה זוג), שיתכן שהדין שיש להקדים את הזוג שבא ראשון הוא משום דאין מעבירין על המצות (כדאיתא בפסחים סד: ובעוד מקומות).

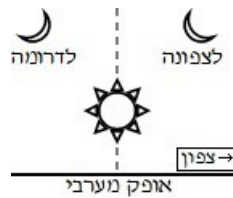
ומכניסין את הגדול שבהן. פי', אין מכניסין את שני העדים ביחד, שלא ישמע אחד את דברי חברו, ויאמר כמותו כדי שיהיו דבריהם תואמים. (וע' בטורי אבן ד"ה ומכניסין, ובמה שדן בדבריו בהערות הגרי"ש אלישיב ד"ה ומכניסין).

והא דמכניסים בתחילה את הגדול, כן הוא בכל העדויות, כדתנן בסנהדרין (דף כט.). וכתב השקל הקדש (פ"ב ס"ק מ"ט), דהטעם לכך הוא מפני כבודו של הגדול, עכ"ד. וכן משמע

[רצב] מבואר בסנהדרין (דף מא:) דשואלים את העדים שני סוגי שאלות - "בדיקות" ו"חקירות" (יעו"ש החילוק ביניהם), ומה שכתב הרמב"ם "דורשין" כוונתו לבדיקות.

החמה, ולכן הצד המואר בלבנה החדשה יהיה תמיד הצד הימני שלה. [רצא] ובענין הגורם ליצירת ראשי הפגימה, ע' בתפארת צבי (שער ד' ד"ה ומה שכתחלת החדש).

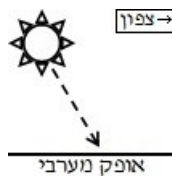
מהחמה לצד צפון של העולם או קרובה יותר ממנה לצד דרום של העולם, כזה^[15]:

ואם היתה הלבנה נראית מימין לקו שחוצה את הציור, הרי היא "לצפונה" של החמה, ואם היתה נראית משמאל לקו, הרי היא "לדרומה" של החמה.

עכשיו נבאר את השאלה "לפני החמה או לאחר החמה" לפי ההור"א שבגמ'.

בכל יום החמה זורחת במזרח הרקיע ועולה משם עם נטייה בהילוכה - לכיוון דרום^[16]. לאחר חצות היום החמה מתחילה לרדת, והיא מתקרבת לצד מערב של העולם עם נטייה בהילוכה - לכיוון צפון^[17]. ונמצא, שכשהחמה מתקרבת לשקוע באופק המערבי, היא פונה גם לצד צפון, כזה:

דהיינו, כשהחמה פונה מערבה לשקוע היא הולכת באלכסון, וכיוון הילוכה הוא למערב ולצפון. וכתב רש"י (ד"ה כיצד, בסוף הדבור) שגם הלבנה הולכת כך כשהיא במערב הרקיע^[18].

ובספר מחר חדש (על רש"י ד"ה לפני החמה) ודבר בעתו (פורילה, ד"ה ולאין) ביארו אליבא דרש"י, שהשאלה "לפני החמה או לאחר החמה" עוסקת רק בענין ההילוך לכיוון צפון, והיא נשאלת כדי לבדוק מהו מיקום הלבנה בהליכה זו (-לצד צפון) ביחס למיקום החמה. [ואין השאלה עוסקת

והתומים (סימן ל' אות ג') כתב צניאור שיטת הרמז"ס, דס"ל דעדי החדש אינס נריכים דרישה ומקירה כשאר עדיות, דמה שהנריכה התורה דרישה ומקירה, הוא כדי שמהיה עדות שאפשר להזימה (כלומר, נריכים שיאמרו מתי והיכן ראו את המעשה, כדי שיוכלו עדי הזמה לומר "עמנו הייתם במקום פלוני") ולבטלה, אבל בעדות החדש - דאפי' אם הזמו העדים לא בטל הקידוש שנעשה על ידם (כמבואר ברמז"ס פ"ז ה"ז) א"ל שמהיה עדות שאפשר להזימה, ורק מפני המינים תיקנו חכמים להנריך דרישה ומקירה, עכ"ד. [ויש להעיר, שמירולו אינו מיישב את קושית הלחם משנה צענין הסמירה צדצרי הרמז"ס צדין דרישה ומקירה מן התורה לגבי עדות קידוש החדש].

אכן המנחת חינוך (מנחת חס"ד אות ז') הקשה על דברי התומים, דמה שצריך דרישה ומקירה מן התורה הוי גזירת הכתוב, ולא כדי שמהיה עדות שאפשר להזימה, כדמוכח בסנהדרין (דף מא:)^[19].

לפני החמה או לאחר החמה, לצפונה או לדרומה. הגמ' בהור"א נוקטת ששתי השאלות הללו שוות, וכדרך זו פירש רש"י כאן. [אמנם, הגמ' מיד חוזרת בה ומפרשת שאלה זו באופן אחר, ונבאר את מסקנת הגמ' בדברינו שם (ד"ה אמר אביי)]. ועתה נבאר את השאלה "לצפונה או לדרומה", ואח"כ נבאר גם את ההור"א לומר ששאלה זו שוה עם השאלה "לפני החמה או לאחר החמה".

הנה, בתחילת החדש החלק המואר של הלבנה הוא דק וקטן. וכתב רש"י, דמחמת כן הלבנה החדשה נראית רק סמוך לשקיעת החמה כשהחמה והלבנה נמצאות במערב, דקודם לכן אי אפשר לראות את הלבנה הדקה מכיון שאור החמה שולט ברקיע. ורק סמוך לשקיעת החמה - כאשר אורה נחלש, אפשר לראות את הלבנה.

והשאלה "לצפונה או לדרומה", נשאלת כדי לבדוק את מיקום הלבנה ביחס לחמה סמוך לשקיעתה (של הלבנה) במערב^[20], ו"לצפונה" היינו שהלבנה נראית לצפונה של החמה, ו"לדרומה" היינו שהיא נראית לדרומה של החמה. ושואלים את העד: האם ראית את הלבנה קרובה יותר

[15] ביחס לאופק, הוא מכיון שלפי רש"י מוכח דמיירי בכהאי גוונא, וכמו שביארנו בסמוך.

[16] ביארנו כאן את המציאות כפי הנראה לעומד בא"י, וכן ביאר רש"י. וכן הוא ברוב הישוב שמצפון לקו המשוה.

[17] ראה בציור שבדברינו על רש"י (בדבור הראשון על ד"ה כיצד).

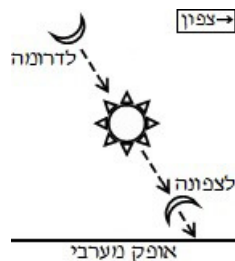
[18] רש"י לא כתב את סדר הילוך הלבנה במשך היום, ורק בסוף הדבור כתב בקצרה דכאשר היא במערב הולכת הלבנה לצד צפון. מ"מ כך הוא סדר הילוך הלבנה - שבעוד שהיא מתקרבת לאופק המערבי לשקוע (כפי שכתבו בתוס' לעיל דף כ: ד"ה חצות), היא מתקרבת גם לצד צפון, וכמו החמה.

[19] וצ"ע, בדברינו (מצוה ד' אות י"ג) כתב לדון אם בעדות החדש צריך חקירה מן התורה כדי שתהיה עדות שאתה יכול להזימה. וזו לכאורה סתירה לדבריו במצוה תס"ג הנ"ל.

[20] לפני שקיעת החמה, קל לראות אם הלבנה ניצבת צפונה לה או דרומה לה. ואף לאחר השקיעה עדיין אפשר להבחין במיקומה של החמה לעוד מספר דקות, שהרי יש יותר אור בחלק של האופק המערבי הקרוב לה.

[21] השינוי בכיוון קרני הלבנה אינו שייך לעיקר השאלה "לצפונה או לדרומה", אלא הוא משום שהמציאות של צורת פניית קרני הלבנה משתנית אם היא לצפונה או לדרומה. [ומה שהעמדנו את שתי הלבנות שבציור במקום יותר גבוה מהחמה

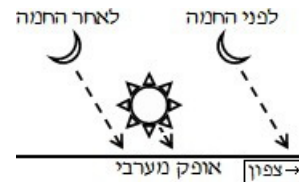
ואת השאלה "לפונה או לדרומה" פירשו באופן דומה, שמכיון שהן הולכות ממזרח למערב וגם מדרום לצפון, אם הלכנה היא יותר צפונית היא גם תהיה יותר מערבית, וכשהיא יותר דרומית היא גם יותר מזרחית. ושאלים את העד, האם ראית את הלכנה "לפונה" - שראה אותה יותר צפונית מאשר החמה (וממילא הלכנה הייתה יותר קרובה לאופק המערבי מאשר החמה, והלכנה תשקע תחילה), או "לדרומה" - שראה את הלכנה יותר דרומית מהחמה, (וממילא החמה הייתה יותר קרובה לאופק המערבי מאשר הלכנה, והחמה תשקע תחילה), עכ"ד. כזה:

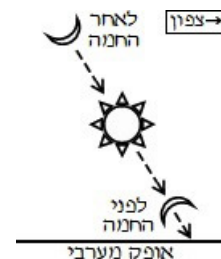
ולפ"ז אין חילוק בין "לפני החמה" ו"לפונה", וכן בין "לאחר החמה" ו"לדרומה". ומקשה הגמ', מדוע יש כפילות בשאלות.

[בבבא השמים (ח"ה עמודים 518-519) ובמרחבי רקיע (עמוד מ') כתבו, שגם רש"י מפרש כראצ"ן וחכמת מנוח - שהשאלות מוסבות גם על הליכת החמה והלכנה לכיוון מערב (וממילא כשהלכנה היא "לפונה" של החמה, היא תהיה יותר קרובה לאופק המערבי, כנ"ל), עכ"ד. אך מאד קשה לפרש כן, שהרי המציאות היא, דבתחילת החדש החמה מקדימה את הלכנה החדשה בהילוכן לכיוון מערב ובסוף החדש הלכנה הישנה מקדימה את החמה. וא"כ לפי פירוש זה, "לפונה" שייך רק בלכנה הישנה^[6]. אך בגמ' לקמן (דף כד.) איתא, שצימות הגשמים הלכנה החדשה נראית "לפונה". (והראצ"ן והחכמת מנוח פירשו שיש ל"לפונה" ול"לדרומה" שצריכתא משמעות שונה ממשמעותן במשנה^[7], אולם רש"י

כלל במיקום הלבנה ביחס לחמה בהילוכן ממזרח למערב]. וזו שנראית קרובה יותר לצד צפון נחשבת גם שהיא מקדימה את חברתה. ולפ"ז ביאור השאלה הוא: האם ראית את הלבנה "לפני החמה" - היינו שהלבנה בהילוכה לצד צפון הקדימה את החמה, או "לאחר החמה" - שהחמה הקדימה אותה והלבנה הייתה מאחריה, לדרומה^[8], וראה ציור להלן. [החצים בציור מראים את הילוך החמה והלבנה במשך שקיעתן, לעיני העומד בא"י], עכ"ד.

מנינו במפרשים מהלך אחר ציבור השאלה "לפני החמה או לאחר החמה" לפי הה"א שגמ' ובשאלה "לפונה או לדרומה" (אפי' למסקנת הגמ'). הראצ"ן (מהדורת דבלינסקי, ח"ג סימן תרי"ז עמוד תמנ"ג ד"ה ועמה נחזור) והחכמת מנוח לקמן (דף כד. על תוד"ה תני) פירשו, דמאחר שסמוך לשקיעתן החמה והלכנה מתקרבות לצד מערב ולצד צפון, נמצא שכשהלכנה נראית "לפני החמה" (דהיינו שהיא מקדימה את החמה בהילוכה) - היא תהיה יותר קרובה לאופק המערבי מאשר החמה, וגם יותר קרובה לצד הצפוני מאשר החמה, וכשהלכנה נראית "לאחר החמה" - היא תהיה יותר רחוקה מהאופק המערבי מאשר החמה, וגם יותר קרובה לצד הדרומי מאשר החמה^[9], כזה:

ולפי שיטה זו, כשהלבנה היא "לפני החמה" היא נראית קרובה יותר לצד מערב מאשר החמה, וכשהיא "לאחר החמה" היא נראית קרובה יותר לצד מזרח מאשר החמה. ולפ"ז המעיד שראה את הלבנה "לפני החמה" מתאר את מצבה של הלבנה הישנה. והיות שאין מקדשים את החדש ע"פ ראיית לבנה הישנה, איתא במתניתין ד"אם אמר לפני החמה לא אמר כלום".

[שב] והרחבנו בדבריהם במלואים (סימן ב' וד').

[רצט] וכן פירש בבעל המאור (דף ה: בדפי הרי"ף ד"ה היינו לפני החמה). ונראה שזו גם כוונת רב האי גאון, בדבריו המובאים באוצר הגאונים (חלק אוצר התשובות דף כג: ד"ה היינו לפני החמה היינו לצפונה).

[ש] וכעין זה כתב האבן עזרא בספר העבור (סמוך לסוף הספר, ד"ה ודע כי צורך גדול), וז"ל: והאמת כי "לפני החמה" הוא כנגד אורך העולם ממזרח למערב, והטעם ששקעה (הלבנה) קודם החמה, עכ"ל. אכן משמע שהוא מפרש את השאלה כך גם אליבא דמסקנא, וצ"ע.

[שא] הלבנה הישנה נראית סמוך לר"ח (בבוקר, כמבואר בתוס' לעיל דף כ: ד"ה חצות) למערבה של החמה. ואח"כ היא מתקרבת עוד אל החמה עד שהיא סמוכה אליה ואינה נראית למשך מספר שעות. והלבנה החדשה נראית (סמוך לשקיעת החמה - או באותו יום, או ביום הבא) מזרחית יותר מהחמה, כזה:

[בציור, גובהה של הלבנה נמדד במרדעות ע"פ הברייתא המובאת בגמרא לקמן (דף כד.). ע' בדברינו שם (ד"ה אחד אומר גבוה ב' מרדעות וכו') בביאור ענין מדידה זו].
וע"ע בדברינו על רש"י (ד"ה כמה).

הירח, לשון זכר או נקבה

כמה היה גבוה, ולאין היה נוטה, וכמה היה רחב. השאלות על הירח כמוצות כאן בלשון זכר, אף דלעיל צמתינן איתא "כיצד ראית את הלצנה" [וצפשות "לצנה" היא בלשון נקבה]. ויש להקשות שלכאורה גם השאלות היו צריכות להיות בלשון נקבה - "כמה היתה גבוהה, ולאין היתה נוטה, וכמה היתה רחבה" [ע"פ]. וכתב התו"ט (ד"ה כמה היה גבוה), שהמשנה מתייחסת ללצנה בלשון זכר, כדמצינו בפסוק שדיבר כך על הלצנה [ע"פ], דכתיב (בראשית א:טז) "המאור הקטן", ולא כתיב "המאורה הקטנה". והטעם שאת נוסח צרכת הלצנה מיקנו בלשון נקבה (-וללצנה אמר שתחדש וכו' להחדש כמוהו"), הוא משום שהיא מקבלת אורה מהחמה, דוגמת נקבה שמקבלת מן הזכר, עכ"ל.

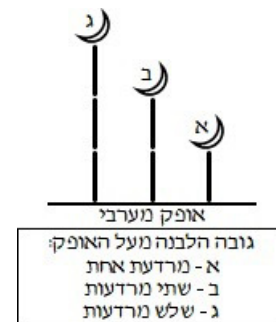
וכתב על דבריו צחידושי מהרי"ת, שאם בכל פעם שמתייחסים לאורה של הלצנה שצא מהחמה - מדברים עליה בלשון נקבה, א"כ עדיין קשה מדוע צמורה נכתב "המאור" בלשון זכר, ולא "המאורה" בלשון נקבה, (דהלא כל מה שהיא מאירה הוא מכיון שהיא מקבלת אור מהחמה ומחזירה את האור אל הארץ). וחירץ, דהטעם הוא משום שצמחילת צריאתה היתה גדולה כחמה והיה לה אור עצמי. [ומה דכתיב "הקטן" הוא על שם העמיד - שתענש שתמעט ואלא יהיה לה אור עצמי. וכוונת הכתוב היא: המאור שנעשה אח"כ קטן]. ורק לאחר עושה נקראת בלשון נקבה (כגון צנח צרכת הלצנה) מפני שמאז היא מקבלת את אורה מהחמה, עכ"ל. אכן מעתה הדרא קושיא לדוכתה, מדוע צמשה (שמדברת על ראית הלצנה עבור קידוש החדש, דהיינו הרגע שבו רואים לראשונה את אור הלצנה שצא מהחמה) דיברו על הלצנה בלשון זכר.

וביש סדר למשנה העיר, שהגמ' בחולין (דף ס:) משתמשת בלשון נקבה, "אמרה ירח", "אמר לה". וכתבו התוס' (שם ד"ה אמרה ירח) דבלשון התורה הוא נקרא בלשון זכר, דכתיב (יהושע יג) "וַיִּרְחַץ עֲמֹד", עכ"ל התוס'. וכתב יש סדר למשנה, דמשמע מהתוס' שרק בלשון התורה נקרא בלשון זכר, אבל בלשון חכמים נקראת בלשון נקבה. ולפ"ז אחי שפיר לשון הגמ' בחולין ונוסח צרכת הלצנה, עכ"ל. ועל הא דמשנה דידן השתמשה בלשון זכר ציחס ללצנה הוסיף, וז"ל: ומיהו בגוף הענין אפשר לומר דלשון משנה לחוד ולשון אמוראי לחוד (כמ"ש

לא סדר כן [ע"פ]). וא"כ מוכח שלא יתכן לפרש אליצא דרש"י שכשהלצנה נראית "ללפונה" היא גם תהיה קרובה יותר לאופק המערבי מאשר החמה. ולכן צריך לפרש את דברי רש"י כאן כמו שפירשו המחבר חדש והדבר צעמו, שהשאלות "לפני החמה או לאחר החמה" (ע"פ ההו"א) ו"ללפונה או לדרומה" (גם למסקנא) נשאלות כדי לדקוק מהו מיקום הלצנה ציחס לחמה בהילוכן מדרום לפון בלצד. וצוה יתכן שהלצנה החדשה תהיה "לפני החמה" ו"ללפונה".

וכתב המחבר חדש דאין מקום לפרש את השאלה כמו שפירשו הראב"ן והחכמת מנחם. שהרי אם "לפני החמה" היינו שהלצנה נראתה יותר קרוב מהחמה לאופק המערבי, לא יתכן כלל שיטעה העד ויענה שראתה אותה "לפני החמה", וכדאיתא צירושלמי (ה"ד) ד"אפילו טועה שצטועין אינו טועה דבר זה". פי', דכל אחד יודע שהלצנה צמחילת חידושה לא תראה יותר קרובה מהחמה לאופק המערבי, שהרי ע"פ רוב הלצנה נראית צחידושה רק לאחר שקיעת החמה (שהרי צמן חידושה היא דקה מאד, ולכן ע"פ רוב לא תראה צעוד שהחמה מאירה על פני הארץ), וא"כ גלוי לכל שהיא יותר גבוהה מהחמה ציחס לאופק. ולכן אין תועלת בצדיקת העדים שצאלה זו, שכל אחד יודע את התשובה הנכונה [ע"פ]. עכ"ל. וכעין זה כתב הדבר צעמו. [ול"ע, שהחכמת מנחם (ה"ל) כתב, וז"ל: התוס' (לקמן כד. ד"ה מני) הבינו ללפונם וכו' (היינו) שהלצנה יותר נוטה למערב מן החמה, ולכך מקשים ומתרגלים כמו שכתבו (שלפעמים זה יתכן, יעו"ש. ושם כתב לחלוק עליהם): ולא יתכן מטעמו של עולם וכו', עכ"ל. ומוכח לכאורה דאין זה דבר הידוע לכל שהלצנה החדשה היא לעולם יותר גבוהה מהחמה ציחס לאופק המערבי].

כמה היה גבוה. פי', כמה היתה הלבנה גבוהה מהאופק, כזה:

[שג] כמבואר ברש"י לקמן (דף כד. ד"ה כאן בימות החמה).

בזה, שהרי אין כל אדם בקיא בדבר הזה שלעולם הלבנה החדשה נמצאת למזרחתה של החמה.

[שה] אכן בדפוס ונציה השני (שנת רצ"א) הגירסא במתניתין היא: "כמה הית' גבוה ולאין הית' נוטה וכמה הית' רחב". וכך היא הגירסא גם בדפוס קראקא (שנת שס"ג): כמה היתה גבוה ולאין הית' נוטה וכמה היתה רחב".

[שו] היינו שנקט התו"ט שצריך לקרוא לגרם השמימי הנ"ל (הירח או הלבנה) בלשון זכר או נקבה, ואין נפ"מ אם הוא נקרא באותה הפרשה "ירח" או "לבנה".

[דש] והנה, רש"י (ד"ה כיצד) כתב, שכשהחמה והלבנה נמצאות בדרום הריקיע, השאלה הנכונה שיש לשאול על מיקום הלבנה ביחס לחמה היא, האם הלבנה היתה "למזרחת או למערבת", (וממה שאין שואלים כך - מבואר שלא יתכן לראות את הלבנה החדשה כשהיא בדרום הריקיע). ואף שאם תהיה הלבנה "למערבת" של החמה, על כרחך זוהי הלבנה הישנה (שעדיין לא אירע המולד האסטרונומי), אפ"ה נקט רש"י שהיה מקום לשאול כך.

והטעם ששם יש מקום לשאול כך הוא, מכיון שכשהלבנה בדרום - אפי' אם היא "למערבת" היא לא תהיה מתחת לאופק. וא"כ יתכן שהעדים יטעו

והיות שלאחר המולד האסטרונומי היא מתרחקת מהחמה כל שעה, (ראה בציור לעיל בהקדמה למשנה ד"ה הלבנה והילוכה), נמצא שככל שיעברו יותר שעות מזמן המולד הנ"ל עד שעת ראיית העדים, כך יגדל רוחב חלקה המואר של הלבנה^[פ]. ובכל חדר, רוחבה בזמן הופעתה הראשונה שונה מבחדש שעבר, מאחר שיש הבדל בין החדשים באורך הזמן שעובר מזמן המולד הנ"ל עד שהעדים רואים את הלבנה (סמוך לשקיעת החמה, כדכתב רש"י ד"ה כיצד). והגורם להבדל זה הוא השינויים בזמן המולד המשתנים בין חדש לחדש – יש שהוא חל הרבה שעות לפני השקיעה כגון בחצות הלילה, ויש שהוא חל מעט שעות לפני השקיעה כגון בחצות היום^[פ]. וכתב השקל הקדש (פ"ב, ציון ההלכה אות כ"ז), דכן מפרש הירושלמי (ה"ד) את השאלה, עכ"ד.

כתב המאירי (ד"ה כמה היה רוחב), שאע"פ שאין העד יכול לדעת בדיוק מה היה רוחבה, עכ"פ יעיד כמה היה רוחבה לפי מראה עיניו. וע' במלואים (סימן ה') שביארנו איך העדים מתארים את רוחב הלבנה הנראה להם.

וע"ע שם (סימן ו') שביארנו אם יש שינוי לרוחב הלבנה שבפחות ממנו לא ניתן יהיה לקדש את החדש. וע"ע שם (סימן ז') שהבאנו מהלך אחר בביאור השאלה.

אם אמר לפני החמה לא אמר כלום. לפי ההו"א שבגמ', "לפני החמה" היינו "לצפונה". והנה בברייתא לקמן (דף כד.) איתא, שיתכן שתראה הלבנה "לצפונה", [ורש"י סובר שיש ל"לצפונה" דכאן ובברייתא אותה משמעות]. וא"כ קשה, מדוע "אם אמר לפני החמה (שלהו"א היינו לצפונה) לא אמר כלום." וי"ל דאח"כ הגמ' היתה יכולה להקשות על ההו"א גם מזה, אלא דבלא"ה הגמ' דוחה מיד את ההו"א מכח קושיא אחרת (דהיינו, הכפילות שבשאלות). וע' בדברינו לקמן (דף כד.) ד"ה לא קשיא, כאן בימות החמה כאן בימות הגשמים) שהרחבנו בזה.

ולמסקנת הגמ' "לפני החמה" היינו שפגימתה (-החלק החשוך של הלבנה) היתה פונה לכיוון החמה. ודבר זה לא יתכן לעולם, ולכן "לא אמר כלום", והרחבנו בזה בדברינו לקמן (ד"ה אמר אביי פגימתה לפני החמה או לאחר החמה).

והנה דברינו לעיל (ד"ה לפני החמה או לאחר החמה) הצאנו את פירושו של הראשון והחמת מנות, ציבור השאלות "לפני החמה או

תוס' חולין נד. ד"ה אלימא), עכ"ל. ולפי דבריו, כלשון תורה הלצה נקראת כלשון זכר, וכך גם כלשון התנאים. והגמ' בחולין קראה לה כלשון נקבה, דזו היא לשון האמוראים. וא"כ, אף שנקראה במשנה בשם "לצה", מ"מ המשנה מדגרת על הלצה כלשון זכר בשאלות ששואלים את העד, שכן הוא לשון התנאים (וראה הערה לעיל).

ולאין היה נוטה. פירש"י, דהשאלה "לאין היה נוטה" קאי על ראשי הפגימה. והיינו, דבתחילת החדש רואים רק חלק דק מהלבנה, וקצוות החלק הנראה נקראים "ראשי הפגימה", כזה:

ושואלים את העד האם ראית את ראשי הפגימה נוטין לצד צפון או לצד דרום, עכ"ד. והארכנו בזה בדברינו על רש"י, ע"ש. וע"ע במלואים (סימן ג') שביארנו את הגורמים שמשפיעים על כיוון נטיית ראשי הפגימה, ושם (סימן ד') הבאנו מהלכים אחרים בביאור שאלה זו.

וכמה היה רחב. כתב הרמב"ם בפיה"מ (מהדורת המאור, ד"ה וכמה היה רחב), וז"ל: כי הירח משתנה גם שיעורו בעת הופעתו ע"פ קרבתו וריחוקו מן השמש, עכ"ל. פי', דשואלים את העד מה היה רוחב החלק המואר של הלבנה בשעה שראה אותה. דרוחב חלקה המואר משתנה כפי קרבתה או ריחוקה מהחמה, דכשהיא קרובה אל החמה חלק זה קטן, וכשהיא מתרחקת מהחמה חלק זה הולך וגדל, כזה:

[שח] ואין לחוש שהעדים לא ראוה באותו זמן, והפרש הזמן שבין הקריאות יגרום לשינוי ברוחב החלק המואר, ודבריהם ימצאו לא מכוונים. דהיות שהלבנה החדשה נראית רק לזמן קצר לפני שהיא שוקעת (כדכתבו תוס' לעיל דף כ: ד"ה חצות), אין כמעט הבדל ברוחבה אם רואים אותה מיד בהופעתה הראשונה או מעט זמן אח"כ.

והנה בחדש מעובר דמעידיים על ראיית הלבנה ביום ל"א (כפי שביאר המנחת חינוך מצוה ד' אות ב'), משכחת לה שיראוה בזמנים שונים (היות שכבר עבר יותר זמן משעת המולד האסטרונומי) ומחמת כן יתכן שכל אחד יעיד על רוחב אחר. מ"מ מתניתין איירי במעידיים על ראיית הלבנה ביום שלשים

[שז] ישנו גורם נוסף המשפיע על ריחוק הלבנה מהחמה, וכתוצאה מכך גם על רוחבה. והוא על דרך מה שכתבו התוס' לקמן (דף כד.) ד"ה תני' וכמו שביארנו במלואים (סימן ב'), שאין הלבנה נמצאת באותו גלגל עם החמה, ומחמת כן היא נמצאת בדרך כלל לדרומו או לצפונה של גלגל החמה. וככל שהיא רחוקה יותר מגלגל החמה לצפון או לדרום, רוחבה יהיה גדול יותר. אולם יש לציין שריחוק זה יכול להוסיף רק מעט לרוחבה באופן שכמעט אינו נראה לעין (ע"פ המציאות הנראית לנו, וכדברי הרמב"ם שלא רואים את הלבנה החדשה קודם שעוברות כ"ח שעות מזמן המולד האסטרונומי, ע' בדברינו לעיל בהקדמה לסוגיא בענין הלבנה והילוכה, בהערה שם).

כלום פעמים "לדרומה", כדמפרש בגמ' לקמן (דף כד.)^[פ]. וכן ב"כמה היה גבוה" אין שיעור (קצוע בכל חדש) לדבר, רק שלא יהא הכחשה בין העדים כל כך כמו מן ג' מרדעות לה' (היינו, נריך שלא יהיה הדל גדול בין עדיות העדים, כגון שהאחד יאמר שהיתה גבוהה ג' מרדעות והשני ה', כדאיתא בגמ' לקמן דף כד.), אבל אם כיוונו עדותן כאלהת אין שיעור לגובה למעלה או למטה. וכן "כמה היה רחב" נמי אין שיעור (קצוע בכל חדש) לדבר, וצלבד שלא יהא הכחשה בין העדים שיעור שאין דרך בני אדם טועים בין זה לזה, עכ"ל. ועו"ש עוד. ונמלכד לנריך שלא תהיה הכחשה בין העדים, נריך שדצריהם יתאימו לחשבון שעשו ב"ד לדעת כיצד תראה הלכנה באותו חדש, כמבואר ברמב"ם (פ"ג ה"ד).

דין עדי החדש שהעידו, ועל פי חשבון אין עדותם נכונה

לא אמר כלום. כתב הרמב"ם (פ"א ה"ו), שצ"ד עושים חשבון אסטרונומי לדעת אם אפשר שתראה הלכנה ביום ל'י^[פ]. ואם הסיקו שאי אפשר, וצאו עדים והעידו שראו אותה, "יודעין צודאי שהן עדי שקר, או שנראית להם דמות לצנה מן העצים ואינה הלכנה הודאית", עכ"ד. ופירש המפרש על הרמב"ם (ד"ה בית דין), שצ"ד יודעים צודאי שלא ראו את הלכנה, אבל יש שתי אפשרויות - או שהם עדי שקר, או שראו ענן צורת לצנה וטעו, שחשבו שהיא הלכנה, עכ"ד. וכתב השקל הקדש (שם ס"ק ל"ו), דהיות שיש צד שאינם עדי שקר אלא שטעו בעדותם, אין לפוסלם לעדות אחרת, עכ"ד.

ויש להקשות, שמדברי הרמב"ם צפיה"מ (מהדורת המאור, ד"ה וכמה היה רחב) לא משמע כן, שכתב וז"ל: אם ידעו שלא יראה (הירח) אין משגיחין בדברי האומר שראה, לפי שהוא עד שקר, עכ"ל. ולהלן (שם) כתב, שאם ידעו צ"ד שתראה הלכנה עם נטייה לדרום, והעידו שראו אותה עם נטייה לצפון "נודע צלי ספק שהם עדי שקר", עכ"ד^[פ]. משמע שנפסלים מלהעיד בעדות אחרת. (ולפי"ו גם צנזרין י"ל כן, שהמעיד שראה אותה "לפני החמה", נפסל מלהעיד בעדות אחרת).

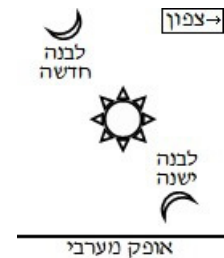
אמנם צפיה"מ לקמן (מהדורת המאור, פ"ג מ"ט) כתב, וז"ל: לא השגיח (ר"ג) על אמרם (שראו את הלכנה) שחרית במזרח וכו', ולא משום שהוא סבור ששקרו, אלא צהיותו סבור שכן דימו וראו דבר הדומה לירח ולא היה כן וכו', כי פעמים מנטיירת צאור נורת ירח,

לאחר החמה" (לפי ההו"א שצגמ') ו"לכפונה או לדרומה" (אף למסקנא), שהכוונה בשאלה היא - האם הלכנה הקדימה את החמה צהילוכן ממזרח למערב, או שהחמה הקדימה אותה, עכ"ד. [ולפי דרכם כתבו, שכשהצרייחא לקמן (דף כד.) אמרה שיתכן שהלכנה החדשה תראה "לכפונה", אין הכוונה ל"לכפונה" של המשנה (והרחצנו בזה בדברינו לקמן שם ד"ה לא קשיא, כאן צימות החמה כאן צימות הגשמים, צהערה)].

וכדי להבין מה הטעם ד"לא אמר כלום" לשיטתם, יש להקדים ולבאר את המציאות צמיקום הלכנה צחס לחמה סמוך לר"ח:

הלכנה הישנה נראית סמוך לר"ח (בצוקר, כמבואר צמוס' לעיל דף כ: ד"ה צמות) למערכה של החמה. ואח"כ היא מתקרבת יותר אל החמה עד שהיא סמוכה אליה ואינה נראית מספר שעות. והלכנה החדשה נראית (סמוך לשקיעת החמה - או באותו יום, או ביום הצא) למזרחת של החמה.

נמצא דכשהלכנה "לפני החמה" היא נראית יותר קרובה מהחמה לאופק המערבי, וכשהיא "לאחר החמה" היא נראית יותר רחוקה מהאופק המערבי מאשר החמה. ולפי"ו המעיד שראה את הלכנה "לפני החמה" מתאר את מצבה של הלכנה הישנה, וראה ציור להלן. והיות שאין מקדשים את החדש אלא ע"פ ראית הלכנה החדשה, איתא במשנה ד"אם אמר לפני החמה לא אמר כלום"^[פ].

אם אמר לפני החמה לא אמר כלום. הנה על השאלה "לפני החמה או לאחר החמה" תן מה דאמרינן הכא ד"אם אמר לפני החמה לא אמר כלום", ואילו על השאלות האחרות לא קתני איזו תשובה היא הנכונה. וציאר הטורי אצן (ד"ה אם אמר לפני החמה) את הטעם בזה, וז"ל: משום דלא פסיקא ליה (למנא צאור השאלות מה צריכה להיות התשובה), דצ"לכפונה או לדרומה" פעמים "לכפונה" לא אמר

לחמה (אבל לעולם הלכנה החדשה היא למזרחת של החמה). אכן אם "לכפונה" היינו שהלכנה היא קרובה יותר מהחמה לאופק המערבי, לעולם לא יתכן שהלכנה החדשה תהיה בצפון, וכמו שנתבאר בדבור הקודם.

[שיא] לשון הרמב"ם היא: "ב"ד מחשבין בחשבונות וכו' עד שידעו אם אפשר שיראה הירח בזמנו - שהוא ליל שלשים, או אי אפשר". והטעם שכתב הרמב"ם דוקא "ליל שלשים" הוא, מכיון שהרמב"ם (פי"ד ה"ו, ע' בשקל הקדש בבאור ההלכה פ"ב ה"ט ד"ה אם עדיין) סובר שלעולם אין הלכנה החדשה נראית ביום לפני שקיעת החמה. והרחבנו בזה בדברינו על רש"י (רש"י ד"ה כיצד וכו', בד"ה בא"ד. והלכנה אינה נראית ביום שלשים, בהערה).

[שיב] וכעין זה כתב רש"י לעיל (דף כ: ד"ה לאכחושי סהדי). וע' מה שכתב הרע"ב לקמן (פ"ב מ"ח ד"ה קיבלן רבן גמליאל) בדעת רבי יוחנן בן גוריו.

(כדפירש"י ד"ה כיצד), ומסתבר דכשמעידים ביום ל"א לא שואלים אותם את השאלות שבמתניתין. וע' שקל הקדש (פ"א ס"ק יט, ובבאור ההלכה שם ד"ה נזקקין), שחלק על המנחת חינוך בדעת הרמב"ם.

[שט] אכן ראה במלואים (סימן ט'), שבמצבים נדירים, בתחילת תקופת תשרי, אפי' לאחר שיעברו שש שעות מהמולד האסטרונומי - יתכן שהלכנה החדשה תהיה קרובה יותר לאופק המערבי מאשר החמה. [וע' בדברינו לעיל (דף כ: ד"ה נולד קודם צחות בירוע שנראה סמוך לשקיעת החמה, הא'), שיש שנקטו שניתן לראות את הלכנה החדשה כבר אז]. אולם גם המקרים הנדירים הללו יכולים להתרחש רק כאשר הלכנה נראית יותר קרובה לצד דרום מאשר החמה, ולא כשהלכנה יותר קרובה לצד צפון. וא"כ נמצא שלעולם לא תהיה הלכנה החדשה לצפונה ולמערבה של החמה.

[שי] והיינו לפי פשוט דברי רש"י, שלכפונה היינו לצד צפון ביחס

שדבריהם יהיו מכוונים עם החשבון וגם תואמים אחד לשני. בדבריהם שאפשר לעשות בהם חשבון מדויק, ב"ד עושים את החשבון, ואז הם אינם מקבלים את דברי העד הראשון אלא דבריו מתאימים לחשבון, ואם דבריו התאימו לחשבון וקיבלנו אותם, ואח"כ העד השני סתר את דברי העד הראשון, ממילא דבריו סותרים את החשבון והוא פסול, ובכך הם בודקים אם דברי שניהם תואמים אחד לחברו וגם אם הם מכוונים לחשבון, והיינו כוונת הרמב"ם בה"ד. אכן יש דברים שבהם יתכן שיתאימו דברי שניהם לחשבון ואעפ"כ לא יתאימו דברי האחד עם דברי השני מכיון שהם תלויים במראה העינים (כגון ב"כמה היה גבוה", יעו"ש), ובכזהאי גוונא אפי' לאחר שנדע שדברי שני העדים מכוונים לחשבון, עדיין צריכים לבדוק אם דבריהם מכוונים זה לזה (דהיינו, כגון שלא יאמר אחד שהיה גבוה ג' מרדעות ואחד ה', כדמבאר בגמ' לקמן כד.). ולכן כתב בה"ז שבודקים את הראשון אם דבריו תואמים עם החשבון ואת דברי השני בודקים אף אם דבריו מתאימים לדברי העד הראשון, עכ"ד. (וע"ע במש"כ שם ס"ק כ"ו).

הנה מנאר צמז"ס, שצ"ד עשו חשבון לפני זיאת העדים, כדי שידעו אם התשובות ששיצו אמימות, וז"ל: צ"ד מחשצין צדרכים שהאיצטגנין מחשצין צהם, ויודעין הלצנה כשתראה צחדש זה אם תהיה צנפון השמש או צדרומה ואם תהיה רחצה או קצרה ולהיכן יהיו ראשי קרניה נותין, עכ"ל. (וכ"כ המאירי ד"ה כיצד צודקין). והנה, המשנה מונה חמש צדיקות: א) לפני החמה או לאחר החמה, ב) לצפונה או לצדרומה, ג) כמה היה גבוה, ד) לאין היה נוטה, ה) כמה היה רחב. וצ"ע מדוע כתב הרמב"ם (הי"ל) שצ"ד עשו חשבון רק צמה שנוגע לשאלות צ, ד' וה', ולא הזכיר גם את השאלות א' וג'. ולגבי השאלה הראשונה יש ליישב שאין לצ"ד צורך בחשבון, שהרי תמיד היא נראית "לאחר החמה" [שם]. אכן לענין השאלה השלישית, צאמת צפיה"מ (ד"ה וכמה היה רחב) כתב שגם עליה עשו חשבון. וצ"ע מדוע לא הזכיר הרמב"ם כן צמשה תורה.

ומאידך, הר"י מלוניל (ד"ה לא אמר כלום) נקט שצרוצ השאלות אין מכחישים את דברי העדים מכח חשבון, וז"ל: ואפי' היו שניהם שוין (-שניהם אמרו שראוי "לפני החמה", אפי' לא אמרו כלום). וה"ה "לצפונה או לצדרומה" (אם ענו להיפך ממה דאיתא צגמ' לקמן דף כד. שהמשנה הנכונה משתנה צין ימות החמה לימות הגשמים - לא אמרו כלום). אצל צשאר החקירות אם היו שניהם שוין מקצלין להו, שהרי אין צהם

עכ"ל. דהיינו, שקיבל את עדותם צמה שאמרו שראו את הלצנה "ערצית צמערצ" אף שאמרו צצר שאינו. א"כ צ"ל שצשאר הרמב"ם צפיה"מ למשנה דידן "שהוא עד שקר", היינו שהוא עד שאמר צצר שאינו, אצל יתכן שלא עשה כן מזדון לצו אלא מחמת טעות, שראה "דצר הדומה לירח", (וממילא אין לפסלו לעדות אחרת), וכצרי הרמב"ם צהלכות קידוש החדש.

"נמצאו דבריהם מכוונים" זה לזה, או לחשבון שעשו ב"ד

אם נמצאו דבריהם מכוונים וכו'. כתב המאירי (ד"ה המשנה הרביעית), וז"ל: היו בודקין בהם (לדעת) אם דברי כולם מכוונים זה לזה, עכ"ל. ורבינו יהונתן (ד"ה ואם) כתב, וז"ל: ואם מכחישין זה את זה עדותן בטלה, עד שיבוא שלישי שיאמר כאחד מהם בשוה, ובטל היחיד במיעוטו, עכ"ל. מבואר שלמדו צמשה שצריך שדברי העדים יהיו מכוונים זה לזה [שם].

אכן הרמב"ם (פ"ב ה"ד) כתב, וז"ל: ב"ד מחשבין בדרכים שהאיצטגנין מחשבין בהם, ויודעין הלבנה כשתראה צחדש זה אם תהיה בצפון השמש או בצדרומה וכו'. וכשיבואו העדים להעיד בודקין אותם (בשאלות שבמתניתין) וכו', אם נמצאו דבריהם מכוונים למה שנודע בחשבון, מקבלין אותם, ואם לא נמצאו דבריהם מכוונים, אין מקבלין אותם [שם], עכ"ל. משמע דמפרש את דברי המשנה "אם נמצאו דבריהם מכוונים", דהכוונה מכוונים לחשבון של ב"ד. וכ"כ בפיה"מ (ד"ה וכמה היה רחב).

ויש להעיר, דמדבריו (פ"ב ה"ז) לא משמע כך, דז"ל: מכניסין את הגדול ושואלין אותו (את השאלות שבמתניתין). נמצאו דבריו מכוונים לחשבון, מכניסים את חברו, נמצאו דבריהם מכוונים עדותן קיימת, עכ"ל. דהנה לגבי העד הראשון כתב שבודקים אם "דבריו מכוונים לחשבון" (כדיבאר בה"ד), ואילו לאחר עדות השני כתב שבודקים אם "דבריהם מכוונים", דמשמע שהוא מפרש שדברי המשנה "אם נמצאו דבריהם מכוונים", היינו שכל עד מעיד כפי שהעיד חברו. ובשקל הקדש (פ"ב ה"ד בבאור ההלכה ד"ה נמצאו) תירץ, דס"ל לרמב"ם שצריך את שני הדברים, שצריך

בר"ה (דף כ:): כמה דברים "לאכחושי סהדי", ומשמע שב"ד צריכין לדעת זה (הדבר כדי) שיוכלו להכחיש העדים. ומסתברא שצריכין לדעת כל הענינים כיצא באלו.

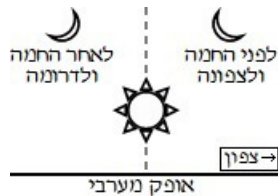
[שטו] נראה שזו כוונת הקול הרמ"ז לקמן (מ"ח ד"ה הרע"ב ולאיה צד). והלחם משנה (פ"ב ה"ד) תירץ באופן אחר, וז"ל: שכללו (הרמב"ם) במש"כ (שב"ד מחשבים) "להיכן ראשי קרניה נותנות", עכ"ל. והיינו שצשאר הרמב"ם כתב ב"ד מחשבין בדרכים שהאיצטגנין מחשבין בהם וכו', ולהיכן יהיו ראשי קרניה נותין, כ"ל בזה את החשבון לב' השאלות: א) לאיה כיוון מרוחות העולם פנו ראשי הפגימה, (כדצתני במתניתין "ולאין היה נוטה"). ב) האם פנו ראשי הפגימה לכיוון החמה או להיפך (שזו היא השאלה "לפני החמה או לאחר החמה" למסקנת הגמ').

[שיג] ובספר פנינים משלחן הגר"א (פרשת שופטים יז:ו) הביא שהגר"א הקשה שלכאורה תיבת "נמצאו" מיותרת, דהיה למשנה לומר "אם דבריהם מכוונים עדותן קיימת". אלא ללמדך, שרק אם נמצאו דבריהם מכוונים מתוך הדישה והחקירה בדבריהם, אז עדותן קיימת. אבל אם כבר בשעת הגדת עדותם היו דבריהם מכוונים ממש, וגם לשון הדברים היתה זהה ומדויקת כפי שניהם, ברור לנו שאינם דוברי אמת, אלא תיאמו את דבריהם קודם לכן, עכ"ד. וביסוד דבריו - שלא יתכן שעדי אמת ישתמשו ממש באותה לשון, ע' רא"ש (סנהדרין פ"ג סימן ל"ב).

[שיד] כתב בשקל הקדש (פ"ב ה"ד בבאור ההלכה ד"ה נמצאו), וז"ל: דעת רבנו שב"ד צריכין לחשב בדרכים שהאיצטגנין מחשבין וידעו בבירור איך יראו הלבנה, כדי שידעו להכחיש העדים. וכנראה שלמד זה ממש"כ

שכשהחמה והלבנה במערב הן הולכות לצד צפון, והשאלה באה לבדוק את מיקום הלבנה ביחס לחמה בהילוך הזה – אם הלבנה היא צפונית לחמה, הרי היא "לפני החמה", ואם החמה צפונית ללבנה, הרי הלבנה היא "לאחר החמה".

ומקשה הגמ', ששתי השאלות "לפני החמה או לאחר החמה" ו"לצפונה או לדרומה" שוות, דכשהלבנה "לפני החמה" היא גם "לצפונה", וכשהיא "לאחר החמה" היא גם "לדרומה", כזה:

וא"כ מה הטעם לשאול את העד את אותה השאלה ב' פעמים.

ויש להקשות, אם לשתי השאלות יש את אותה משמעות, נמא' דכמו שאי אפשר שתרצה הלכנה החדשה "לפני החמה", [כדתנן צמתניתין] "אם אמר לפני החמה לא אמר כלום", כך אי אפשר שתרצה "לצפונה", וא"כ קשה מדוע לא אמרה המשנה שגם "אם אמר לצפונה לא אמר כלום". ומדלא אמרה המשנה כן, יש להוכיח שהפירוש של לצפונה או לדרומה שונה מהפירוש של לפני החמה או לאחר החמה.

וי"ל דאמרינן, אצל הגמ' לא הקשתה כן משום דעדיפא מינה מקשה - דיש כפילות בשאלות ואי אפשר לפרש כך את השאלה "לפני החמה או לאחר החמה".

ובדברינו לעיל (ד"ה לפני החמה או לאחר החמה) הצאנו פירוש נוסף מהראשון והחכמת מנות צעיקר דברי המשנה, שהם ציאו שלפי ההוא"א שבגמ' "לפני החמה" היינו שהלכנה קרובה יותר מהחמה לאופק המערבי. והם מפרשים שזהו גופא השאלה "לצפונה או לדרומה" (ואפי' לפי המסקנא), שהרי הילוך החמה והלכנה צפוף היום (כששן מתקרבות לאופק המערבי), הוא מדרום לצפון, וזו שיותר צפונית היא גם יותר קרובה לאופק המערבי, כזה:

וא"כ גם לפי דרכם, מקשה הגמ' מה הטעם לשאול את אותה השאלה ב' פעמים.

אכן לפי דרכם קשה, שצאמת לא יתכן שהלכנה החדשה תהיה לצפונה של החמה (ולמעשה), וא"כ אף למסקנת הגמ' - אם יאמר העד "לצפונה" לא אמר כלום. וקשה מדוע המשנה לא אמרה כן, ואמרה רק שאם אמר לפני החמה (שלמסקנא היינו שפיגמת הלכנה פונה לכיוון החמה, וכדלהלן) לא אמר כלום. ונ"ע.

לנו מסורת מאבותינו, עכ"ל. משמע שקוצר שאין צ"ד עושים חשבון צענין השאלות עצמתניתין.

בשבתים כמה עדים האם ב"ד חייבים לחקור את כולם

ושאר כל הזוגות שואלין אותן ראשי דברים וכו'. פי', אע"פ שאין זקוקים לעדות האחרים, עכ"פ שואלים אותם מעט שאלות (ע"פ שקל הקדש פ"ב ס"ק נ"ג). והטעם שעושים כן, פירש הר"י מלוניל (ד"ה שלא יצאו) כדי שלא ירגישו שהליכתם היתה לחנם, ומחמת כן לא ירצו לבוא להעיד פעם אחרת, עכ"ד. והמאירי פירש, וז"ל: שלא יצאו בפחי נפש, כלומר שיאמרו לשוא טרחנו ולא חששו לכבודנו לשאול לנו דבר, עכ"ל. משמע מדבריו, דזה שהליכתם היתה לחנם אינה סבה שלא יבואו להבא, שהרי גם אם ישאלו אותם ראשי דברים הם יבינו שהקידוש נעשה כבר ע"פ העדים הראשונים, שהרי ב"ד לא שאלו אותם את כל השאלות אלא רק מקצתן, אלא החשש הוא שאם לא ישאלו אותם כלום, ירגישו שב"ד לא מחשיבים אותם ולא איכפת לו מטרחתם.

ומצאנו בסוגיין שחמרי שחקרו שני עדים ונמלאו דבריהם מכוונים, מעיקר הדין אין צריכים לחקור את שאר זוגות העדים שראו. והקשה העובדת דוד (ד"ה ושאר), דמאי שנא ממה שכתב הרמב"ן (דברים י"ז) דאם יש יותר משני עדים, צ"ד שומעים את כולם, וז"ל: אם שמענו שער (עצירה) צפני שלשה, נשלח צעזעור ויצאו לצ"ד ויעידו כולם, והוא הדין למאה, כי צָמְעֵנו דברי כולם יתברר האמת, (עכ"ל הרמב"ן). ותירך, דרק בשאר עדויות צ"ד חוקרים את כל העדים, כי צָמְעֵנו דברי כולם יתברר האמת, משא"כ צעדות החדש שצ"ד צעזעור יודעים את האמת ע"פ חשבון, ורק לצורך מלות קידוש החדש ע"פ הראייה הוצרכו לקבל עדים, משו"ה כל שנחקרו שני עדים ונמלאו דבריהם מכוונים סגי בזה, עכ"ד.

אמנם הטורי אבן לקמן (דף כה: ד"ה למימרא) כתב, דרק צדיני נפשות צריך לחקור את כל העדים, משום דכתיב (צמדנר להכה) 'וְהָיְלִי הָעֵדָה'.

שלא יצאו בפחי נפש. פירש"י בשבת (דף קכז: ד"ה בפחי נפש), דהיינו בדאבון נפש, עכ"ד. והיינו צער וכאב פנימי בלב. וכתב במצודת ציון (איוב יא: כ), דנקרא מפח נפש, על שם שקרובה הנפש לפחת, לצאת מן הגוף.

גמ'

היינו לפני החמה, היינו לצפונה, היינו לאחר החמה, היינו לדרומה. בדברינו לעיל (ד"ה לפני החמה או לאחר החמה) ביארנו את שיטת רש"י בביאור השאלה שבמתניתין "לפני החמה או לאחר החמה" לפי ההוא"א בגמ'. והיינו